

danssammanhang. Men förf. har en vilja att förstå även utövarna och den sociala dimensionen i det kulturella uttrycket dans, vilket gör boken intressant och läsvärd. Den är dessutom en av de få svenska böcker jag stött på (den enda?) som försöker anlägga ett helhetsperspektiv på just dans, vilket inte är lätt. Samtidigt är den lättläst. Danssverige, den ”svenska dansen” och dansforskningen i Sverige behöver sådana här böcker.

Mats Nilsson, Göteborg

Sten O. Karlsson: *När industriarbetaren blev historia. Studier i svensk arbetarhistoria 1965–1995*. Studentlitteratur, Lund 1998. 283 s. ISBN 91-44-00628-4.

Med utgivningen av ekonomhistorikern Bo Gustafssons lic.-avhandling *Den norrländska sågverksindustriens arbetare 1890–1913* (1962, tryckt 1965) inleddes en period av intensiv historisk forskning där arbetarklassen och industriarbetet stod i fokus. Speciellt riklig var forskningen under 1970- och 80-talen; under 90-talet har strömmen av avhandlingar mattats av, och denna inriktning har både kritiserats och problematiserats utifrån olika positioner. När Linköpingshistorikern Sten O. Karlsson nu tagit sig an denna forskningsinriktning är det både en uppsummering och utvärdering av det hittills gjorda, och ett försök att starta en förnyelseprocess. Det finns all anledning för etnologer med intresse för arbetarkultur, eller över huvud taget för samhällsanalys, att ta hans arbete på allvar.

Karlsson har gått så till väga att han har gjort en grundlig läsning av ett antal monografier, främst avhandlingar. Urvalskriterier har varit att studierna företrädesvis ska handla om arbetare under den industrikapitalistiska epoken, dvs. efter 1870; vidare ligger fokus på studier av arbetsliv – arbetarrörelseforskning har beaktats i den mån ”arbetare själva framträder som aktörer, berättare eller kulturbärare”. Bakom denna urvalsprincip ligger att förf. utpekar flera faktorer bakom uppsvinget för forskningsfältet: dels det historiematerialistiskt grundade intresse som utgjorde en del av 60- och 70-talen vänsteruppsving, en gemensam generationserfarenhet för de flesta av forskarna, dels den inomvetenskapliga påverkan från framför allt engelsk labour history och oral history som innebar att begreppet ”underifrånhistoria” lanserades och att alternativa källtyper fördes fram som legitima i historieforskningen. Man kan ana flera utmaningar av den

rådande ordningen inom historia som konkretiserats i arbetarhistorieforskningen: industriarbete istället för det politiska spelet, marxism i stället för positivism, underordnade istället för ledare, subjektiva muntliga utsagor i stället för skriftliga källor.

Karlsson presenterar 44 monografier (inom historia, ekonomisk historia, idéhistoria och etnologi) i form av innehållsreferat, oftast med sammandrag av recensioner och annat bemötande i vetenskaplig fackpress. De är sammanförda till fyra huvudsakligen kronologiskt ordnade teman: 1) studier med fokusering på demografiska och ekonomiska förhållanden, där Gustafssons arbete varit vägledande; 2) studier av arbetsmarknadsstrider och de arbetsförhållanden som orsakat dem; vidare, från 80-talet 3) arbetarkultur och mentalitet samt 4) studier av arbetsprocesser och arbetets förändringar.

Inom den ”statistiska” gruppen konstaterar Karlsson att det dominerande historiska metodparadigmet inte rubbades, men forskningen innebar ett accepterande av t.ex. Nordiska museets arbetarminnen som åtminstone kompletterande källa. En differentierad bild av arbetarklassen framstod, där t.ex. ”sågverksarbetare” inrymde en mängd yrkeskategorier.

Inom det fackföreningshistoriska fältet framstår klart en brytning mellan ett ”strukturfunktionalistiskt” synsätt, där fackföreningarnas uppkomst och framväxt ses som en smidig funktionell lösning inom samhällets modernisering, främst realiserat inom Uppsalaprojektet ”Klasssamhällets funktioner: Folkrorelserna”, och ett historiematerialistiskt, där klasskampsperspektivet betonades.

Temat ”Arbetaren som kulturbyggare” visar sig främst vara etnologers fält – Karlsson konstaterar att en äldre uppdelning mellan historiker och etnologer förblivit intakt. De bilder av industriarbetaren som framträder i forskningen sammanfattar förf. i åtta idealtyper: den rastlöse vagabonden, den egensinnige bohemen, den underdånige, den förborgerligade, den självdisciplinerade, den patriarkale, klasskämpan och yrkesaristokraten. Framför allt uppvisar studierna sammantaget på en komplexitet inom arbetarklassen; yrkesstolthet och tendensen att upprätta yrkeshierarkier blir i stort sett de enda generella drag som återkommer.

Temat ”Arbetaren i arbete” sammanfattar forskning som utgått från Harry Bravermans *Arbete och monopolkapital* med dess tes om arbetets utarmning genom 1900-talets taylorisering, det systematiska överförandet av arbetets kunskaper från arbetare till företagsledning i syfte att effektivisera produktionen. Sven Lind-

qvists *Gräv där du står* och Gunnar Silléns *Stiga vi mot ljuset* nämns också som inspiratörer. Här presenteras en serie studier som samtliga uppehåller sig kring frågan om hur mekanisering och rationalisering av arbetet bemötts och upplevts av arbetarna.

De intressantaste partierna i boken, de som känns mest aktuella, är dock beskrivningarna av de debatter som förts bland historiker under 1990-talet. Ur ett manifest för historisk arbetslivsforskning, som publicerades 1990, kom istället en debatt kring beroendet av Braverman, och de närgående beskrivningar av tillverkningsprocesser som framför allt ekonomhistorikerna i Uppsala använt sig av inom projektet "Det svenska arbetets historia". Museisatsningen *Den svenska historien* 1993 gav upphov till en historikerdebatt där, i Karlssons framställning, historiematerialister fick klä skott för den "tråkighet" som snarare borde tillskrivas positivisterna.

Karlssons summering av det hela är också ett försök att förnya den arbetarhistoriska forskningen inom en postmodern ram, framför allt med inspiration från den feministiska sociologen Donna Haraway – en dekonstruktion av de köns-, ras- och etniska stereotyper och de "grand narratives" som legat mer eller mindre obemärkta i den marxistiska analysen, utan att fastna i en till intet förpliktande relativism. I hans formuleringar finns en direkt öppning gentemot etnologer.

Karlssons bok har mycket karaktären av en historie-skrivning över arbetarhistorieforskningen. Det kan då diskuteras om fokuseringen på monografier är bästa sättet att följa detta skeende. Vad har artiklar, recensioner av utländska arbeten, debatter, programmatiska uttalanden, sakkunnigutlåtanden m.m. betytt? Vidare, har inte t.ex. litteraturvetenskap eller konstvetenskap gjort några väsentliga bidrag?

Ambitionen att redovisa läsning gör att framställningen ibland känns onödigt tung; ibland är referaten hållna på en väl detaljerad nivå. Debatten kring Romulo Enmarks avhandling refereras i form av mängder av citat, utan att det utmynnar i någon slutsats eller på annat sätt för resonemangen framåt. Beskrivningen av etnologiämnets framväxt, vilket utgör den vetenskaps-historiska bakgrunden till temat arbetarkultur och mentalitet, utgår främst från Nils-Arvid Bringéus första upplaga av *Människan som kulturvarelse* (1976) och har givits en starkt komprimerad form, vilket gör att karaktäristiken blir missvisande här och var. På ett detaljplan kan konstateras att det brister en hel del i korrekturläsningen. Namnen Bringéus, Erixon och Han-

nerz är konsekvent felstavade. Billy Ehns *Arbetets flytande gränser* anges med fel utgivningsår; det var fältarbetet som gjordes 1978 medan boken utkom först 1981.

Dessa negativa synpunkter till trots är det mer väsentligt att ta fasta på Karlssons syfte att förnya historisk arbetslivsforskning. Vad kan vi som etnologer bidra med, och var finns våra svagheter? Att formuleringar som "historia underifrån" (oavsett att den formuleringen verkligen kan diskuteras), intresse för lokalundersökningar, vardagslivets organisering och ett erkännande av subjektivitet (t.ex. genom användning av intervjuer) visar på en positiv inställning till etnologiska specialiteter och öppnar för diskussion är tydligt. Det är bara att beklaga att t.ex. den internationella oral history-kongressen som ordnades av Etnologiska institutionen i Göteborg 1996 hade så få svenska historiker som besökare.

Ett område där etnologin har varit svag gäller synen på förhållandet mellan samhälle och kultur. Etnologin bär på en tradition att urskilja – *formulera, textualisera* – distinkta klasskulturer, där klassen (bönder eller arbetare) blir en exotisk folkstam utan några som helst kontakter med samhällets dominerande klasser. Med rötter i en folklivsforskning som inriktades på bondekultur – inte bondeklassens kultur – har vi kanske varit benägna att se samhället som en given och icke påverkbar ram inom vilken "arbetarkultur" utspelat sig som en organisering av vardagen, inklusive fest och diktning. Historia har i detta sammanhang närmast varit samhällshistoria; en mängd yttre förändringar på makronivå, som genom arbetarkulturen bemötts med adaptationer på mikronivå. Här är istället plats för att börja se på samhälle och kultur som delar av varandra; hur existerar samhället som vardaglig praxis? Hur skapar olika skikt inom samhället kulturella uttryck i samspel med varandra? Hur strider olika grupper om makten över de gemensamma kulturella uttrycken (t.ex. riter, ceremonier, modeller för konfliktlösning)?

Vidare: Vad har arbetarrörelsen betytt i form av skiktning av klassen (rörelsefunktionärer, politiska förtroendeposter), och därmed uppkomna kulturella skillnader? Hur har arbetarrörelsen samtidigt varit en sammanhållande ram som greppat över skiktningen i arbetare, industritjänstemän och offentliganställda? Dessutom, vad gör vi med de obehagliga dragen i arbetarkulturen – mobbning av avvikande, förakt för svaghet, lokalsamhällsrivalitet, kvinnoförtryck? Att sortera bort dem som "feodala kvarlevor" eller "borgerligt inflytande" är inte längre hållbart.

En berättelse som traderats inom arbetarmiljöer handlar om hur hustrun till den strejkande arbetaren ställer fram tomma tallrikar på bordet med repliken "Åt solidaritet". Eländesforskning eller värdighetsforskning? Klass eller genus? Eller kanske både och, utan anspråk på att avtäckta kausala samband men med öppenhet för tillvarons komplexitet?

Alf Arvidsson, Umeå

Seklernas sex. Bergenheim, Åsa & Lennerhed, Lena (red.). Carlsson Bokförlag, Stockholm 1997. 264 s. ISBN 91-7203-256-1.

I antologin *Seklernas sex* presenteras femton artiklar av forskare och doktorander, framför allt verksamma inom historia och idéhistoria. Redaktörerna Åsa Bergenheim och Lena Lennerhed bidrar dessutom med en inledning där de ambitioner och utgångspunkter som präglat forskningen kring sexualitet sedan 1700-talet fram till sent 1900-tal, skisseras.

Bergenheim och Lennerhed pekar bl.a. på hur vetenskapens sätt att beskriva och förklara sexualiteten följer av rådande kulturella föreställningar. De politiska och moraliska ambitionerna i de vetenskapliga projekten blir särskilt tydliga i ett historiskt perspektiv. Det handlar då inte främst om ambitioner på en medveten nivå, utan om de ambitioner som finns inbäddade i tidsandan, inom vilken vetenskapen både producerar och reproducerar sig själv och rådande representationer.

Givetvis har denna kunskapsproduktion sett mycket olika ut under skilda perioder. Från 1700-talets jämförande studier, över 1800-talets evolutionistiska, fram till 1960- och 70-talens frigörelsestudier har det funnits åtskilliga brott, som lett till nya sätt att beskriva och tolka sexualitet och kön. Bergenheim och Lennerhed poängterar emellertid samtidigt att det länge funnits en grundläggande tanke om sexualiteten som biologiskt bestämd och allmänmänsklig i tid och rum. Om sexualiteten som "en instinktiv kraft, vars karaktär är inbyggd i det mänskliga djurets biologi" (s. 8).

Under 1960- och 70-talen formulerades det vetenskapliga projektet i termer av sexualitetens frigörelse. Sexualiteten beskrevs och förklarades nu som ett resultat av styrkeförhållandet mellan "den repressiva kulturen" och "den naturliga driften". Motsatsparet kultur och natur hade här sina uppenbara konnotationer. Fokus riktades mot konfrontationen mellan sociala system av tabu och naturliga mäktiga drifter, mellan

förbjudande och tillåtande kulturer, mellan kulturens krav och driftens krav.

Vad Bergenheim och Lennerhed pekar på är att kulturen länge varit både närvarande och uppmärksam i sexualitetsforskningen, oavsett de i övrigt essentialistiska grundtankarna. Däremot har det som benämnts som kultur och natur definierats och värderats på högst skilda sätt i olika tider.

Under de senaste decennierna har s.k. konstruktivistiska perspektiv producerat en forskningstradition som på många sätt utmärks av att de skriver mot essentialistiska perspektiv. Kännetecknande här är att sexualiteten i sig kommit att diskuteras i sociala och kulturella termer. Konstruktivistiska utgångspunkter kan sägas ha tvingat fram nya frågor där sexualiteten som begrepp och idé problematiseras.

Bergenheim och Lennerhed lyfter framför allt fram Michel Foucault som den som kommit att representera den icke-essentialistiska forskningen. Foucault ser sexualitet som en historisk konstruktion med komplexa rötter i förkristen och kristen tid. För honom har sexualiteten först i modern tid konstruerats som ett koncept med de betydelser vi tillskriver den idag. Bergenheim och Lennerhed skriver: "Själva begreppet 'sexualitet' är en produkt av det sena 1800-talets sexologi. Dessförinnan fanns ingen sexualitet. Naturligtvis fanns det mänskliga könlivet, men det saknades ett begrepp som sammanfattade och avgränsade de handlingar vi idag betraktar som sexuella" (s. 13).

Bergenheim och Lennerhed betonar samtidigt att konstruktivistisk sexualitetsforskning i hög grad präglas av en rad olika utgångspunkter. Utvecklingen de senaste decennierna ska på intet sätt tolkas som att en enhetlig forskningstradition etablerats. Tvärtom finns här avgörande skillnader. Foucaults tanke att sexualiteten eller driften i sig är historiskt och socialt konstruerad begränsas hos andra forskare till att de sexuella identiteterna, de sexuella njutningsformerna, eller att upplevelsen och tolkningen av sexualiteten betraktas som en konstruktion.

Seklernas sex kan ses som ett axplock av pågående sexualitetsforskning inom en mycket, mycket vid konstruktivistisk ram. I de femton artiklarna ges tillfälle att bekanta sig med en rad empiriska områden, olika perspektiv och aktuella debatter. Arne Jarrick inleder antologin med att ställa frågan: "Har könen blivit fler med tiden?" I artikeln uppehåller han sig huvudsakligen vid att polemisera med Thomas Laqueur och hans *Making Sex. Body and Gender from the Greeks to Freud* (1990,